

SLOG STAROSLOVENSKIH ŽITIJ SV. CIRILA IN METODIJA

Slavisti splošno občudujejo Cirilovo filološko genialnost, glasoslovno (fonetično) dovršenost njegove staroslovenske azbuke in jezikovno dovršenost njegovega svetopisemskega prevoda. Staroslovenski prevod evangelijev in psalmov občudujejo kot književni umotvor,¹ in to toliko bolj, ker se je pojavil kar naenkrat kot začetek šele nastajajoče književnosti.

Rezultate novejšje slavistike o tem predmetu je slovaški slavist J. Stanislav povzel v sledečih stavkih: »Širša javnost niti ne ve, kako veliko vrednost imajo njuni (sv. Cirila in Metodija) prevodi sv. pisma, življenja svetnikov, cerkvenih govorov, bogoslužnih knjig i. dr.; ne zavedamo se, kaj je v onih časih pomenilo imeti prevod sv. pisma in bogoslužje v svojem slovanskem jeziku, kar je pomenilo imeti v tem pogledu jezik enakovreden s tako razvitimi jeziki, kakor so bili grški, latinski in hebrejski... Naša široka javnost malo ve, da se je staroslovenski jezik pojavil v tako razviti obliki, kakor da bi bil imel za seboj veliko književno preteklost; bogastvo izrazov, bogastvo oblik je brez vsakih jezikovnih nasilnosti in mojstrsko izraža vse fine odtenke svetopisemskega besedila z občudovanja vredno natančnostjo (akribijo), kar je jako veliko, ako pomislimo, kako zelo važna je v sv. pismu vsaka besedica in celo črka. A pri tem prevod pazi na duha staroslovenskega jezika, ne prevaja suženjsko, temveč pazi na slovansko skladnjo, slovanski izrazi se postavljajo po duhu slovanskega jezika... Občudujemo spretnost prevajalcev in si je ne moremo drugače razložiti kakor z veliko genialnostjo naših apostolov.«²

A tolika književna genialnost ne more biti brez zveze z veliko bogoslovno izvirnostjo. Saj je bilo vse književno delo solunskih bratov v službi njunega krščanskega misijonstva med Slovani. Zato moramo občudovati vso duhovno veličino sv. Cirila in Metodija. Poljski slavist A. Brückner po pravici občuduje veliko Cirilovo bogoslovno in jezikovno izobrazbo, slavi njegovo originalnost in samostojno iniciativnost ter trdi, da po samostojni izobrazbi presega celo Fotija,³ ki ga znanost splošno priznava za najbolj izobraženega Bizantinca one dobe. Veliki ruski slavist P. Lavrov pa opozarja, da Metodija ne smemo preveč zapostavljati Cirilu, in naša apostola označuje z besedami prvega ruskega, svetovno priznanega bizantinologa F. Uspenskiga: »Grandiozna osebnost Konstantinova (Cirilova), brez primere

¹ E. Bernecker, *Kyrills Übersetzungskunst* (Indogermanische Forschungen. Bd. 31. Strassburg 1912/13).

² Ján Stanislav, *Životy slovanských apostolov Cyrila a Metoda*. Praha-Bratislava 1933, str. III.

³ *Kwartalnik Histor.* Lwów 1933, str. 550—552.

v srednjeveškem helenskem svetu, s katero se more primerjati samo Origenes, ne manj impozantna postava panonskega nadškofa Metodija.«⁴

1. Izvirnost sv. Cirila in Metodija.

Ako sta bila solunska brata tako izvirna v izumu in porabljanju sredstev (ustanovitev staroslovenskega književnega jezika, prevod svetega pisma in bogoslužnih knjig), sta morala pač biti nekoliko samostojna in izvirna tudi v obliki in vsebini svojih propovedi, v svoji teološki miselnosti in misijonski metodi. Čudno bi bilo, ako dva tako genialna moža vprav v svoji glavni stroki, v bogoslovju in misijonstvu ne bi imela nič svojkega, izvirnega.

Njun glavni namen je bil, da si vzgojita slovanske učence kot pomočnike in nadaljevalce svojega misijonskega in književnega dela ter slovanske cerkvene organizacije. Tako bi se krščanstvo med Slovani najbolj uspešno širilo in utrjevalo. Že v Carigradu sta okoli sebe zbirala slovanske učence. Ta doba priprav za slovansko misijonstvo je zavita v neprodirno meglo. ŽK 14 samó omenja, da so pri sestavljanju staroslovenske azbuke sodelovali s »pospešniki, tovariši, sotrudniki; ŽM 5 pa pravi o njih, da so bili »istega duha kakor onadva«.

Ni verjetno, da bi bila sv. Ciril in Metodij mogla po prihodu slovanskih poslancev kar tako okoli sebe zbrati slovanske učence, ako ne bi bila že prej imela zvez z njimi. Verjetno je, da ima za te zveze posebne zasluge sv. Metodij. ŽM pripoveduje, da je bil »mnogo let« (ŽM 3) knez slovanske pokrajine in da se je »privadil vsem slovanskim običajem« (ŽM 2); imel je torej mnogo stikov z ljudstvom. O Klementu Bolgarskem, učencu sv. Cirila in Metodija, pripoveduje njegovo verodostojno grško žitje, da se je že v svoji zgodnji mladosti pridružil sv. Metodiju; iz raznih podatkov o Klementovi starosti smemo sklepati, da se je Metodiju pridružil že pred njegovim odhodom v Moravsko. Isto smemo sklepati tudi o Klementovem rojaku Naumu. A brez dvoma sta imela sveta brata še nekoliko drugih učencev izmed bizantinskih Slovanov. Odhod sv. Metodija, visokega upravnega uradnika, kneza slovanske pokrajine, v samostansko samoto je moral vplivati na idealnejše Slovane njegove pokrajine. Misijonska gorečnost svetih bratov je brez dvoma imela veliko privlačno moč. Ta dejstva nam pomagajo reševati vprašanje o pripravah za ustanovitev slovanske književnosti.

Pouk slovanskih učencev sta torej solunska brata pričela že pred odhodom v Moravsko. Uspešno sta ga nadaljevala v Moravski in Panoniji. »Rastislav je zbral učence in mu (Cirilu) jih dal, da bi jih učil.« In naučila sta jih bogoslužnih obredov in molitev (ŽK 15). Po treh letih in pol sta odšla »posvetiti svoje učence« (ŽK 15). Med potjo sta se ustavila pri panonskem knezu Koclju, ki je vzljubil slovanske knjige in svetima bratoma dal petdeset učencev, da bi jih učila (ŽK 15). Dve

⁴ P. Lavrov, Kirilo ta Metodij. Kijev 1928, str. 10.

leti pozneje pa je dvajset panonskih mož spremljalo Metodija v Rim (ŽM 8).

Imela sta torej nekako bogoslovno semenišče in šolo za vzgojo slovanskih svečnikov. Poučevala sta v čistem slovanskem jeziku, ki sta ga v ta namen dvignila na nenavadno visoko stopnjo izoblikovanega književnega jezika. V istem jeziku sta poučevala slovansko ljudstvo, slovanske kneze in velikaše. Jeli mogoče, da bi slovanska apostola vsem tem nudila nespremenjeno tedanjo bizantinsko teologijo v nespremenjenem tedanjem bizantinskem slogu? Nikakor ne. Ako sta bila sposobna za tako samostojno slovansko misijonstvo, sta se pač morala tudi v slogu, metodi in vsebini prilagoditi slovanski duši, slovanskemu značaju in posebnim slovanskim razmeram na zahodnih tleh. O tem zadosti priča staroslovenski prevod sv. pisma, ki s svojo priznano dovršenostjo dokazuje, da jima slovanski jezik ni bil mrtva forma, ki se more mehanično prenašati, marveč živo orodje duha, izraz slovanske duše in individualnosti, zraščeno s slovansko miselnostjo.

Zdi se, da so slavisti to prezrli. Književno delo slovanskih apostolov je vsebinsko še premalo preiskano. Še zdaj večina slavistov in mnogi teologi (a teologi so se doslej pač premalo bavili s slavistiko in s Cirilom in Metodijem) mislijo, da je povprečni bizantinski značaj Ciril-Metodijeve teologije že dognana znanstvena resnica. Toda kako je mogoče, da še govore o genialni samoniklosti Konstantina-Cirila? Kako je mogoče trditi, da je Ciril brez primere v srednjeveškem helenskem svetu? Kako je mogoče, da v Carigradu, na Olimpu, med Saraceni (Arabci) in Hazari ter po občevanju z bizantinskimi Slovani ni opazil, da se bizantinska bogoslovna smer, verska vsebina in književna oblika ostarelega naroda ne more mehanično prenašati med druge narode, zlasti ne med primitivne Slované brez znatnih kulturnih in državnih tradicij?

Tu je res neka neskladnost in nedoslednost, ki ni brez kvarnih posledic za znanost. S tem se namreč odvrača pozornost od izvirnosti sv. Cirila in Metodija v glavnem jedru njunega dela, odvrača se pozornost od raziskovanja vsebine njune teologije in propovedi, prezira se izvirnost, idejna vsebina in književna oblika njunih staroslovenskih žitij. Ni še omajano mnenje slavistov in bizantinologov, da sta solunska brata po vsebini in obliki bogoslovnega nauka povprečna Bizantinca one dobe ter da sta njuni staroslovenski žitji (Žitje Konstantina-Cirila = ŽK, Žitje Metodija = ŽM) pisani po vzorcu bizantinskih svetniških življenjepisov 8. in 9. stoletja.

Proti temu mnenju sem dokazoval⁵, da sta sv. Ciril in Metodij prav tako izvirna v bogoslovju kakor v misijonski metodi (v slovanskem bogoslužju) ter da njuni staroslovenski žitji verno izražata njunega

⁵ Originalnost sv. Cirila in Metoda. *Jugoslovenski istoriski časopis* 1935, str. 52—75.

duha in njuno izvirnost. Končno se mi je posrečilo izvirnost sv. Cirila in Metodija ter njunih staroslovenskih žitij dokazati s tako trdnimi literarno-historičnimi dokazi, da je vprašanje o virih starih žitij naših apostolov postavljeno v novo luč in vsaj deloma končno rešeno.

Staroslovenski Žitji sv. Cirila in Metodija sta izvirna spisa, napisana na koncu 9. stoletja v toplem umetniškem, pesniško nadahnjenem slogu. Torej sta najstarejša slovanska izvirna spisa in ker se jima poznajo tudi sledovi stare panonske slovenščine, najstarejša spomenika slovenske umetniške proze.

Glavno razpravo o razmerju žitij sv. Cirila in Metodija do bizantinskih svetniških žitij sta napisali E. Procházková in P. Suchá pod vodstvom praškega univerzitetnega profesorja J. Bidla.⁶ Po dokazovanju nekaterih podobnosti sta prisiljeni priznati, da sta staroslovenski Žitji izjema v literaturi bizantinskih žitij. A še vztrajata, da sta spisani po bizantinskih vzorcih 8. in 9. stoletja.

Dokazovanje za veliko odvisnost od bizantinskih žitij ima dve temeljni napaki. Skupne krščanske ideje, utemeljene v sv. pismu in v skupni vzhodni in zahodni krščanski tradiciji, zmotno navaja kot specifične bizantinske ideje. Ne pozna mnogih svetopisemskih citatov, predvsem pa so popolnoma prezrti citati iz starejših krščanskih pisateljev, posebno iz spisov sv. Gregorija Nazianškega (4. stoletja).

Važna mesta, ki se navajajo kot značilno bizantinska po vsebini in obliki, so skoraj doslovno povzeta iz spisov sv. Gregorija Nazianškega,⁷ odličnega stilista in mojstra krščanskega govornišva iz druge polovice 4. stoletja, torej davno pred bizantinsko dobo grške krščanske književnosti. Še bolj se pozna vpliv svetopisemskega sloga, nekoliko tudi vpliv liturgičnega izražanja; torej vpliv prvih krščanskih virov, ki so bili odločilni zlasti v starejši krščanski književnosti. S tem je osvetljena velika samostojnost staroslovenskih Žitij in podan migljaj za pravilnejšo oceno književne vrednosti dveh najstarejših slovanskih samostojnih spisov, ki ju je doslej krivično zasenčevala zmotna teorija o odločilnem vplivu povprečnih sodobnih bizantinskih svetniških Žitij in s tem tudi bizantinske miselnosti in bizantinskega sloga.

2. Slog sv. Cirila in Metodija.

Staroslovenski Žitji sv. Cirila in Metodija sta delo njunih najbolj nadarjenih in najbolj zvestih učencev, ki se jima pač mora poznati šola tako velikih in priljubljenih učiteljev. Zato je književna oblika staroslovenskih Žitij vsaj nekoliko odvisna od sloga in dikcije solunskih

⁶ Poměr pannonských legend k legendám byzantským st. 8—10. — Časopis Matice Moravske (Brno 1915), str. 28—66.

⁷ To sem dokazal v Bogoslovnem Vestniku 1935, str. 1—32 in 81—94.

bratov. V Žitjih je navedenih toliko izjav, govorov in molitev svetega Cirila in Metodija, da se nam odpira zanimiv pogled v njuno miselnost in izražanje.

O Metodiju pripoveduje njegovo Žitje (ŽM 2), da se je kot knez slovanske pokrajine dobro privadil »vsem slovanskim običajem«. Nimamo razloga dvomiti, da je bil bistveno udeležen pri ustanavljanju slovanskega književnega jezika in slovanske književnosti. Kot bivši načelnik slovanske pokrajine je imel s Slovani še več stikov kakor Ciril.

Metodijevo žitje ne navaja obširnejših govorov in izjav. Najbolj značilne so Metodijeve izjave proti nemškim škofom, ko so ga sirovo in krivično sodili, mu dajali zaušnice in mu s konjskim bičem grozili, kakor pričajo pisma papeža Janeza VIII. Umevno je, da so bile tudi Metodijeve izjave krepke in skoraj pikre. Zavedal se je, da nemški škofje nimajo pravice nad njim in ne smejo posegati v cerkveno pokrajino, ki ji načeljuje po papeževem odloku; videl je, da se sirovo obnašajo. Zato jim je krepko odgovoril: »Varujte se, da vaših možganov ne razlijete, ko hočete železno goro s koščnim temenom prebiti.« Ko pa se je po vročih besednih bojih spotil in je navzoči svetni knez nemške škofo sarkastično na to opozoril, je Metodij odgovoril s slikovito vzhodnjaško priliko: »Potnega filozofa so nekoč srečali ljudje in mu rekli: Zakaj se potiš? Dejal je: S sirovimi ljudmi sem disputiral.« Morebiti se to zdi komu rezko. A priznati moramo, da prav primerno spada v okvir onega mučnega prizora.

To je dikcija močne individualnosti, slog odločnega moža dejanj, obramba cerkvenega kneza, vladike. Jedrnata nazorna dikcija, ki je po njej razlit dih žive prirodnosti. Zdi se, da je ta slog prešel tudi na njegovega življenjepisca. Žitje Metodija je namreč napisano v izredno jedrnatem in krepkem zgodovinskem stilu, ki je obenem poln toplote, življenja in nazornosti.

Metodij ni bil književnik po poklicu. Književnik in prevajalec na slovanski jezik je postal samo iz misijonske gorečnosti in za misijonske potrebe. Nasprotno pa je bil njegov mlajši brat Ciril književnik po poklicu, priznan učenjak velikega slovesa, kar izraža njegov častni naslov filozof. Ta naslov se mu v nadpisu in v mnogih poglavjih njegovega žitja stalno prideva kot najbolj značilna svojska odlika. Staroslovenski življenjepisec ga prav od te strani najbolj vneto in zgovorno prikazuje. Zato tako obširno, večkrat celo preobširno navaja njegove govore, izjave, disputacije in molitve.

Pa ne samo književnik in učenjak je bil naš slovanski Ciril, temveč tudi pesnik, pesnik po božji volji. Rimski knjižničar Anastazij hvali Cirilovo umetno pesem v čast sv. Klementu, tako umetno, da si je Anastazij ni upal prevesti, ker ne bi mogel zadeti ritma. A tudi brez Anastazijevega pričevanja moremo iz staroslovenskih žitij spoznati Cirilov pesniški dar.

Najbolj neposreden pesniški izliv brez vsake učenjaške primesi je Cirilovo slovo od brata Metodija, globoko občutena Cirilova labodnica:

Glej, brate, tovariša⁸ sva bila
in eno brazdo oralam;
in jaz na lehi padam,
svoj dan sem končal.
Ti pa močno ljubiš goro;
a nikar zaradi gore ne zapuščaj učenja svojega,
saj s tem se še lajlje zveličaš.

Tu je toliko globokega občutka, toliko jedra in pesniških podob, pesniški ritem je tako očiten, da je to pač najstarejša slovanska in slovenska pesem, zapisana na panonsko-moravskih (slovaških) tleh (ŽM 7).

Druge Cirilove izjave, zapisane v njegovem staroslovenskem žitju, so po večini bogoslovnega in poučnega značaja. A tudi v Cirilovih bogoslovnih izjavah in govorih proseva njegova pesniška slikovitost in živahnost.

Najstarejši Cirilov spis, ohranjen v njegovem žitju, je njegova posvetilna molitev sv. Gregoriju Nazianškemu (ŽK 3). Žitje jo vsaj po kontekstu pripisuje sedemletnemu dečku Cirilu, a bolj verjetno je, da jo je sestavil nekoliko let pozneje, morebiti šele v dobi carigrajskih študij. Sestavljena je po vzoru liturgičnih molitev. Pozna se ji vpliv liturgičnega in svetopisemskega sloga. Prva dva stavka sta sestavljena po vzoru svetopisemske poezije:

O Gregorij, človek po telesu, a po duši angel!
Ti si po telesu človek, a kot angel si se pokazal.

To je posnemanje znanega svetopisemskega paralelizma členov in misli. V teh dveh preprostih stihih je združen paralelizem sinonimnosti s paralelizmom antiteze.

Izmed Cirilovih bogoslovnih govorov in disputacij je najstarejša njegova disputacija z ikonoborskim patriarhom Janezom. Staroslovenski življenjepisec (ŽK 5) jo je bržčas povzel iz nekega Cirilovega spisa ali zapiska. Spis je odličnejši po govorniški in skoraj pesniški obliki kakor pa po bogoslovni vsebini. Poglejmo samo dva zgleda! Patriarh Janez kot starec odklanja razgovor z mladeničem Cirilom:

Ne spodobi se v jeseni cvetlic iskati,
niti starca na vojsko gnati.

Ciril pa odgovarja, da je to duhovni boj, a za duhovni boj je starec še sposobnejši kakor mladenič:

saj o nepravem času cvetlic ne iščemo,
niti te na vojsko gonimo.

⁸ Stsl. s u p r u g a = skupaj vprežena, v en jarem vprežena.

Nazorne pesniške primere srečujemo tudi v poznejših Cirilovih bogoslovnih disputacijah. V disputaciji z nadarjenimi in živahnimi Arabci (ŽK 6) zbuja pozornost naslednja živa in globoka primera:

Naš Bog je kakor širno morje...
 Mnogi pač v to morje gredo...
 in umsko silni preplavajo in se vračajo;
 slabi, ki ga kakor v trhljih ladjah prebroditi skušajo,
 pa se nekateri utapljajo, a drugi s trudom komaj dihajo
 in v slabotni lenosti omahujejo.
 Vaše pa je ozko in udobno, ki ga more
 preskočiti vsak, majhen in velik.

Podobne nazorne pesniške podobe in prilike se nahajajo v Cirilovih disputacijah s hazarskimi Židi in mohamedanci (ŽK 9—11).

Najbolj značilen književni spomenik Ciril-Metodijevega duha in sloga pa je obširno prvo poglavje ŽM. Na drugem mestu sem že dokazal,⁹ da je to poglavje vzeto iz zapiskov sv. Cirila in Metodija, ali iz njune propovedi na podlagi zapiskov njunih učencev.

Po govorniškem uvodu v najbolj slovesnem slogu grškega krščanskega govorništva, po vzoru umetniških govorov Gregorija iz Nazianza, se v skrbno izklesanem slogu in v pesniškem ritmu predstavlja stvarjenje človeka in pregled svetopisemskih zgodb, na koncu pa je pridejan v podobnem slogu sestavljen seznam vesoljnih cerkvenih zborov. Vse je pripovedovano točno po svetem pismu, prepleteno z bibličnimi izrazi in poživiljeno z ritmično razvrstitvijo misli in izrazov. Naj navedem nekoliko zgledov!

Predvsem je ustvaril človeka,
 prst od zemlje vzel
 in od sebe dušo vdihnil z življenjskim dihom
 in misleči razum in svobodno voljo dal...
 Zapoved zapovedal mu preizkusno,
 da ostane nesmrten, če jo spolni,
 ako prestopi, pa smrti umrje,
 po svoji volji, a ne po božjem povelju...
 Noe se je našel pravičen v svojem rodu
 in bil potopa rešen v ladji,
 da bi se zemlja spet napolnila božjega stvarstva
 in se okrasila...
 Mozes je božje ljudstvo izpeljal
 podnevi z oblakom svetlim,
 ponoči pa s stebrom ognjenim
 in morje prebil in šli so po suhem...
 In v pustinji brezvodni je ljudstvo napojil z vodo

⁹ Biblične zgodbe sv. Cirila in Metoda. BV 1935, str. 1—52.

in z angelskim kruhom nasitil
 in s pticami...
 David je s krotkostjo pastir ljudstva postal
 in ga božjih pesmi učil...
 Sveti apostoli...
 so kakor blisk ves svet preleteli
 in razsvetlili vso zemljo.

Pesniška dikcija in ritmika sega celo v seznam vesoljnih cerkvenih zborov (na koncu 1. poglavja ŽM), dasi je poln zgodovinskih in verskih podatkov. Dikcija razodeva istega pisatelja ali redaktorja. Dokazano je, da je pisatelj staroslovenskega seznama cerkvenih zborov porabljal podobne bizantinske sezname cerkvenih zborov. A pregled v ŽM 1 je vsebinsko in po obliki samostojno predelan. Za pregled biblične zgodovine, ki se najbolj odlikuje po pesniškem ritmu in po epskem slogu, pa ni bilo mogoče odkriti nobenih paralel v starejši krščanski književnosti. Ni dvoma, da je to izviren sestavek. Pač je samo po sebi mogoče, da je pisatelj rabil podoben starejši grški sestavek, a vsekako ga je zelo predelal in preoblikoval.

Globoka bogoslovna vsebina in izklesana govorniška in pesniška oblika ŽM 1 kaže na Cirilovo avtorstvo, a verjetno je, da je sodeloval tudi Metodij. Torej moremo razen dokazanih Metodijevih izjav in Cirilovih govorov in spisov, ohranjenih v ŽK in ŽM, razlikovati še značilno prvo poglavje ŽM, kjer je verjetno sodelovanje obeh bratov. Ciril je bil brez dvoma ustanovitelj staroslovenske književnosti, prvi književnik, najbolj spreten pisatelj in bogonadarjen pesnik. A Metodija ne smemo prezreti ali preveč zapostavljati. Kot knez slovanske pokrajine je mogel slovanski značaj, jezik, običaje in dušo še bolje poznati kakor Ciril; morebiti je njegova zasluga, da se je Ciril vnel za ustanovitev slovanske književnosti in da so se že v Carigradu okoli njega zbirali slovanski učenci.

3. Slog ŽK in ŽM.

Iz Cirilovih in Metodijevih govorov, spisov in izjav v ŽK in ŽM se vidi, da je bila njuna bogoslovna in književna šola na visoki stopnji vsebinske in književne dovršenosti. V tej šoli so se s sodelovanjem knezov Rastislava in Koclja izobraževali izbrani najbolj nadarjeni moravski (slovaški) in panonsko-slovenski mladeniči in možje. Ni mogoče, da šola pod vodstvom dveh književno in bogoslovno izobraženih močnih osebnosti ne bi vsebinsko in oblikovno globoko vplivala na mišljenje in izražanje dovetnih sinov mladega naroda brez književnih tradicij. Seme je padalo na nepokvarjena deviška tla.

Slavisti (Vondrák, Lavrov i. dr.) imajo velike težave, ko skušajo pojasniti podobnost idej in fraz v ŽK, ŽM in v spisih Klementa Bolgarskega. Nekateri so iz takih podobnosti sklepali, da je Klement pisatelj ŽK in ŽM. A kako naj se potem razlože velike oblikovne razlike

obeh žitij? Tu bo pač treba priznati vpliv skupne Ciril-Metodijeve šole in njene tradicije, ki so jo razne individualnosti različno sprejemale. V obeh žitjih se pozna vpliv Ciril-Metodijeve miselnosti in književne forme, kakor jo srečujemo v njunih govorih, izjavah in spisih.

O slogu staroslovenskih Žitij sv. Cirila in Metodija smemo torej na splošno reči isto, kar slavisti poudarjajo o Cirilovem slogu. Ciril je bil izvežban v tedanji bizantinski retoriki in stilistiki. Vendar se njegov slog bistveno razlikuje od tedanjega bizantinskega sloga. Tedanji bizantinski slog je bil nenaraven, dolgovezen, formalističen in oddaljen od preproste ljudske govorice. Bizantinci so bili pač že ostarel kulturni narod. Ciril pa se je v izražanju spretno in toplo približeval preprosti ljudski govorici. Njegov slog se odlikuje po poljudnosti, nazornosti, živahnosti in jedrnatosti. To je vzhodni svetopisemski slog, ki ljubi prilike in primere iz prirode. Prepleten je s svetopisemskimi citati; tudi izvirne Cirilove misli so večkrat izražene s svetopisemskimi besedami in v svetopisemski obliki. To je odsev jasne vzhodne prirode, ki jo je Ciril opazoval ob Marmarskem morju, v olimpski samoti in na misijonskih potovanjih; to je odmev živih stikov z vzhodnimi narodi in s Slovani. Brez dvoma se kaže tudi vpliv mladostne slovanske miselnosti, s katero se je Ciril seznanjal že v Solunu in še pozneje, ko je s pomočjo slovanskih učencev ustanavljal slovansko književnost in ko je sredi svojega slovanskega književnega delovanja bival med Slovani.¹⁰ Metodij pa je že kot knez slovanske pokrajine dobro spoznal slovansko miselnost in izražanje.

Slog in duh sv. Cirila in Metodija je vplival tudi na pisatelja njunih žitij. Kakor Ciril, podobno tudi njegov življenjepisec tako dobro pozna svetopisemsko vsebino in izražanje, da se večkrat kar nehoče izraža z bibličnimi besedami. Kakor Cirilova in Metodijeva dikcija prehaja v biblično pesniško ritmiko, tako tudi slog njunih življenjepiscev. V neprisiljeni prirodni preprostosti in neposrednosti pa oba staroslovenska življenjepisca še prekašata svoja velika učitelja, kakor na drugi strani vidno zaostajata za književno spretnostjo in izobrazbo sv. Cirila in Metodija. Od nju sta se pač mnogo naučila in ju tudi v dikciji posnemala, a doseči ju nista mogla. Zato pa se obe žitji še bolj približujeta biblični preprostosti.

Kakor sta sv. Ciril in Metod v tako priljubljeni samoti v carigrajski okolici, v Carigradu in na meniškem Olimpu v Bitiniji predvsem brala in premišljevala sveto pismo, kakor sta se v svetopisemsko besedilo in izražanje še bolj poglobljala, ko sta prevajala na slovanski jezik, podobno tudi njuni učenci. Poglavitna učna knjiga v Ciril-Metodijevi šoli je bila pač sv. pismo. Njuni najbolj nadarjeni učenci, med katere spadata njuna življenjepisca, so sodelovali tudi pri prevajanju svetega pisma in pri prepisovanju. Tako sta staroslovenska življenjepisca imela dosti priložnosti, da sta si prisvajala svetopisemski slog in biblično

¹⁰ O tem sem pisal v Slavii II (Praga 1923), str. 46—47 in v knjigi Slovanska apostola (Ljubljana 1927), str. 76—78.

izražanje. Svetopisemskemu slogu, polnemu sočnih barv in podob iz prirode, ju je približeval tudi značaj mladostnega prirodnega naroda, ki se je mnogo gibal v prosti naravi in iz nje zajemal svežost, preprostost in slikovitost izražanja.

Kakor slog sv. Cirila, podobno je tudi slog njegovega in Metodijevega življenjepisca nazoren, živahen, prepleten z bibličnimi izrazi in citati ter večkrat prehaja v biblično ritmiko, v biblični paralelizem misli in členov. Poleg živahnih primer in podob iz prirode ga poživljajo tudi mnoge govorniške in stilistične figure, antiteze, anafore i. dr.

Naj navedem nekoliko zgledov.

Vnemo prejme, lenobo pa odvrže (ŽK 1).

(Ciril je) dobra mladika dobre korenine (ŽK 2).

Je li tako to življenje, da na mestu radosti žalost prebiva? Svojih dni ne bom v vrtincu tega življenja zapravil (ŽK 3).

Prizadeval si je, kako bi za zemske reči nebeške premenil, izletel iz telesa in z Bogom živel (ŽK 4). — V malih besedah je veliko misel razložil (ŽK 4).

Ko pa se je filozof veselil v Bogu, je spet druga reč prispela in trud ne manjši prejšnjih (ŽK 14).

In zadele so ga mnoge težave, in padel je v bolezen... In nadel si je ime Ciril, in luč k luči pridejal (ŽK 18).

In naslikali so [Rimljani] njegovo podobo nad [Cirilovim] grobom ter začeli svetiti nad njim dan in noč, hvaleč Boga, ki tako poveljuje nje, ki ga slave (ŽK 18).

Da bi se [Metodij] priučil vsem slovenskim običajem in se jim privadil polagoma (ŽM 2).

Ko je prebil v tem kneževanju mnogo let in videl mnogo nerednih zmešnjav v tem življenju, je voljo zemske teme zamenil z nebeškimi mislimi... In je šel na Olimp, kjer žive sveti očetje, ostrigel se je in se oblekel v črno obleko (ŽM 3).

Ko je apostolik Nikolaj zvedel za taka moža, je poslal po nju, želeč ju videti, kakor angela božja (ŽM 6).

Tako je vse obdolžitve odbil na vse strani, in usta mnogobesednih zamašil, tek pa dokončal, vero ohranil in pričakoval venec pravice (ŽM 17).

(Slabe) je spletko majala, kakor veter listje... In osramočeni so se kakor megla razšli s sramoto (ŽM 12).

Iz navedenih zgledov se že nekoliko vidi razlika med ŽK in ŽM. Še bolj očitna je razlika, če primerjamo obe žitji v celoti. Cirilov življenjepisec piše mnogo obširneje, širše, bolj govorniško in umetno. Zdi se, kakor da bi se trudil, da bi bil spis obširen; preveč obširno navaja Cirilove govore in pretirano kopiči svetopisemske citate. Vondrák¹¹ misli, da je to značilno svojstvo spisov Klementa Bolgarskega, ki ga mnogi smatrajo za pisatelja ŽK; govorniški zanos in

¹¹ V. V o n d r á k, Studie z oboru církevněslovanského písemnictví. (Praga 1903), str. 72.

deklamatorski patos ga včasih zavede predaleč, da zanemarija točnost in sorazmerje.

Slog ŽM je mnogo preprostejši, izražanje mnogo krajše in jedrnatše; v njem je manj sestavljenih stavkov, manj podrejenih in več prirejenih (koordiniranih) stavkov. ŽM je predvsem pripovedno (narrativno), dočim je slog ŽK bolj filozofski in retoričen. Obe žitji se razlikujeta ne samo po slogu, temveč tudi po kompoziciji. Odnos ŽM do ŽK je približno tak kakor odnos Markovega evangelija do Janezovega. To sta spisa dveh različnih individualnosti. Tako sodi slavist Weingart.¹²

V označbi razlik med ŽK in ŽM bi smeli iti še nekoliko dalje. Žitje namreč nista samo delo dveh različnih individualnosti, temveč tudi o dveh različnih individualnostih. Ako bi bilo mogoče dokazati, kar so vztrajno dokazovali veliki slavisti Voronov, Lavrov, Vondrák i. dr., da sta obe žitji delo istega pisatelja, Klementa Bolgarskega, potem bi morali temu pisatelju pač priznati nekoliko daru umetniškega oblikovanja. Slog žitij je namreč prilagojen značaju obeh predstavljenih osebnosti, Cirila, filozofa in govornika, in Metodija, močnega moža odločnih dejanj, ki v neprestanih trudih in bojih ni imel niti časa niti priložnosti za dolga govorniška razmišljanja. A tudi po mnogo verjetnejšem mnenju, da sta žitji spisani od različnih pisateljev, še nekoliko velja trditev, da je razlika književne oblike in sloga nekoliko utemeljena tudi v razliki Cirilove in Metodijeve osebnosti. Res je, da je Metodijev življenjepisec pisal v stiski časov, ko je Metodijevim učencem grozilo preganjanje, in torej ni imel niti volje niti časa za obširno govorniško opisovanje. A prav tako je res, da je s tem dobro pogodil umetniško zahtevo, da naj se književna oblika prilaga vsebini in značajem.¹³

Na splošno smemo pritrditi slovaškemu slavistu J. Stanislavu, ki piše:¹⁴ »Žitji sta važni tudi po kompoziciji, ker sta pisani v prekrasnem, vznesenem bibličnem slogu, ki prvine bogatega starocerkvenoslovanskega jezika porablja ne samo z odlično spretnostjo dobrega cerkvenega pisatelja in spretnega stilista, temveč celo umetnika.« Podobno sodi ugledni ruski slavist N. L. Tunicikij, ki piše: »Žitji imata na sebi poteze (umetnih) književnih proizvodov, v katerih je življenjepisno gradivo umetniško predelano, osvetljeno z enotno idejo

¹² Weingart je to označbo ŽK in ŽM predložil na Bizantinološkem kongresu v Sofiji l. 1934.

¹³ Žitji sv. Cirila in Metodija sta ohranjeni v znatno poznejših prepisih; najstarejši rokopis ŽM je iz 12. stoletja, ŽK pa iz 15. stoletja. Zato v sedanji obliki ne spadata strogo k staroslovenski književnosti, ki obsega rokopise od 9. do 11. stoletja (oziroma od 10. do 11., ker rokopisov iz 9. stoletja ni več). Poznejši prepisovalci pa so starejše izraze nadomeščali z mlajšimi ruskimi in južnoslovanskimi; s tem so večkrat popravljali tudi slog. A ohranjenih je še toliko sledov staroslovenskih izvirnikov, da smemo ti žitji v tem zmislu prištevati k staroslovenski književnosti; saj sta bili nedvomno spisani v drugi polovici 9. stoletja.

¹⁴ O. c. str. IV.

in prežeto z živim čustvom sestavitelja.«¹⁵ Češki slavist M. Weingart pa izjavlja: »Po visoki stopnji jezikovne oblike, po izbranem slogu in umetniški kompoziciji sta staroslovenski Žitji del izredne književne vrednosti in se moreta meriti z najboljšimi evropskimi srednjeveškimi proizvodi.«¹⁶

Očitno je, da je tolika književna dovršenost in samostojnost nezdržljiva z medlim posnemanjem bizantinskih vzorcev 8. in 9. stoletja. Površni dokazi za bizantinski značaj staroslovenskih Žitij naših apostolov so torej v nasprotju z jezikovno in literarno-zgodovinsko oceno teh izrednih književnih spomenikov.

Žitji sv. Cirila in Metodija sta poleg staroslovenskega svetopisemskega prevoda važni priči za visoko književno in vsebinsko dovršenost Ciril-Methodijeve književne in bogoslovne šole. Pisatelja sta bila nedvomno Slovana iz šole solunskih bratov. Bila sta tako izobrazena, da sta težke umetniško dovršene govore sv. Gregorija Nazianškega brala v grškem izvirniku in jih porabljala kot vzor. Tam sta se učila govorniške umetniške kompozicije življenjepisov velikih mož. Še bolje sta poznala sveto pismo in liturgijo. Predvsem pa sta bila kot nadarjena učenca deležna izredne Cirilove književne izobrazbe in ožarjena od njegove pesniške nadarjenosti. Grška književna izobrazba in umetnost je torej oplodila primitivne slovanske osebnosti. Zato sta ta dva pisatelja v nekem pomenu skromna slovanska predhodnika poznejše renesanse. Torej sta staroslovenski ŽK in ŽM ne samo najstarejša slovanska samostojna spisa, marveč obenem tudi zanimiv pojav primitivne staroslovenske renesanse, ki je bila, žal, še skoraj v kali zatrta.¹⁷

Po žitjih sv. Cirila in Metodija je razlit vonj cvetoče pomladi staroslovenske prosvete in književnosti. In ta pomlad je cvetela tudi na slovenskih panonskih tleh. Miklošičevo in Kopitarjevo mnenje, da je staroslovenski književni jezik po bistvu staro panonsko narečje, je že davno premagano. A trdno stoji mnenje, da je bil Ciril-Methodijev književni jezik bliže panonskemu slovenskemu narečju kakor moravskemu, in da se v njem razen *moravizmov* nahajajo tudi *panonizmi*. Neomajno zgodovinsko dejstvo je, da je bil Cirilu in Metodiju v odločilni dobi glavna opora slovenski knez Kocelj in da so bili od te dobe v Methodijevem spremstvu tudi učenci iz Panonije.

¹⁵ L. N. Tunickij, Sv. Kliment, episkop slovenskij. Sergiev Posad 1913, str. 33.

¹⁶ Actes du IVe Congrès international des études byzantines (Bulletin de l'Institut archéologique bulgare, t. IX) Sofija 1935, str. 104.

¹⁷ Podobno misel izraža nemški kulturni zgodovinar G. Schnürer (Kirche und Kultur im Mittelalter. II. zv. Paderborn 1926, na str. 15): »Sovražno ravnanje nemških škofov proti Metodiju moramo tudi zato obžalovati, ker se je tukaj zamudila izredna priložnost, da grška kultura in izobrazba dobi vstop v Nemčijo. Ako bi se bilo doseglo vzajemno sodelovanje, kakor so želeli papeži, potem bi se bil zahodni kulturni razvoj morebiti bistveno pospešil. Oploditev zahodne kulture z grškim duhom, kakor je nastopila šele na koncu srednjega veka, bi se bila mogla pričeti že v 9. stoletju.«

Razen značilnih slovenskih izrazov se v ŽK in ŽM nahajajo tudi pristne, še danes poljudne slovenske rečenice, ki se jim pozna duh naše grude: segnali so ga s prestola, na starost (ŽK 5), ná ti mnogo darov (ŽM 5), potrudi se do nas (ŽM 13 in ŽK 12). S te strani Žitji še nista preiskani.

Dognano je torej, da so v staroslovenskih Žitjih sv. Cirila in Metodija ohranjeni nekateri sledovi slovenskega panonskega narečja. To sicer še ne zadošča, da bi si mogli ta dva najstarejša slovanska samostojna spisa popolnoma prisvajati, a gotovo je, da spadata tudi v zgodovino naše književnosti kot najstarejša spomenika umetne slovenske proze.

ANTON BREZNIK

JEZIK NAŠIH PRIPOVEDNIKOV

9. Finžgar.

Vistem času, ko je Cankar s krepko roko preokrenil smer našega pripovednega jezika, je vršil veliko reformo tudi Finžgar. On je popolnoma prenovil jezik kmečke povesti in drame ter prinesel novo življenje tudi v jezik meščanske in zgodovinske povesti.

Reformo je začel pred Cankarjem in jo je tudi neodvisno od njega nadaljeval, vendar je ni izvršil v taki obliki kot on. Na pot reforme ga je privedla njegova ozka zveza z ljudstvom in njega jezikom.

V dijaških letih (spisi v alojzijeviškem hišnem listu Domače Vaje v l. 1889—1891, to je od šeste do osme šole) je pisal dvojen jezik. Šola ga je učila sodobnega književnega jezika, ki ga je pisal v svojih poučnih spisih v tem listu. Kadar pa je pisal leposlovne stvari, so mu silile v pero samo žive besede in rečenice, ki jih je slišal pri svojem očetu in bližnjih sosedih, ki jih v tem času opisuje (med drugimi je tudi črtica Pri Klemenčku iz l. 1890, ki jo je priobčil v Domu in svetu 1897 v popravljeni obliki). Kmečkim ljudem polaga le redkokatero papirnato besedo na jezik, medtem ko jih je v njegovih poučnih spisih veliko (n. pr. jadna majka, pravcat, diven, boja, toli izvestno, in mnogo drugega). Sprva se te dvojne oblike v jeziku ni zavedal. Kolikor bolj pa se je budil v njem umetniški čut, toliko močnejši je bil vpliv ljudskega jezika in tako je polagoma začel zavestno opuščati mrtve oblike, besede in rečenice književnega jezika. Velik napredek je opaziti že v povestih Gozdarjev sin (Slovenec 1893), Zaroka o polnoči (Nar. biblioteka, Novo mesto 1894, spisal pod imenom Basnigoj) in v mladinski črtici Gospod Lovro (Pomladni glasi 1895), kjer je jezik vzet iz otroških ust. Kako lepo se je že v tem času jezikovno izčistil, nam